

SYSTÉMOVÝ PRÍSTUP V MARXISTICKO-LENINSKEJ SOCIOLÓGII NÁBOŽENSTVA

BOHUMÍR KVASNIČKA, Ústav vedeckého ateizmu SAV, Bratislava

KVASNIČKA, B.: Systems Approach in the Marxist-Leninist Sociology of Religion. *Filozofia* 37, 1982, №. 4, p. 552—556

In the paper the possibilities, ways and the importance of the application of systems approach in the sphere of the Marxist-Leninist sociology of religion are investigated. In particular the relation between socialism as a social system and religion is discussed.

The author shows how religion looses its functional, structure-formative character, its social integrative importance in comparison with the socialist system and how it operates exclusively as an anti-integrative, desintegrative factor.

Vo svojom príspevku chcem stručne ukázať na možnosť, spôsob a význam uplatnenia systémového prístupu v oblasti marxisticko-leninskej sociológie náboženstva; konkrétne pokiaľ ide o vzťah medzi socializmom ako spoločenským systémom a náboženstvom (kresťanstvom).

Vychádzam z toho, že nevyhnutným predpokladom existencie, fungovania a rozvoja každej spoločnosti ako systému je istá miera jej systémovej integrovanosti, ktorá je výsledkom komplexného procesu integrácie. Systémová integrovanosť spoločnosti nie je možná bez dostatočného stupňa ideologickej integrovanosti. Budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti ako prehlbovanie jej systémovej integrovanosti zahŕňa v sebe nevyhnutnosť ďalej pokročiť aj v procese jej ideologickej integrácie, zjednocovania širokých vrstiev obyvateľstva na platforme socialistickej ideológie, respektíve marxisticko-leninského svetonázoru, za súčasného prekonávania všetkých cudzích, v socializme prežívajúcich ideológií, vrátane pomerne najrozšírenejšej z nich — náboženstva, kresťanstva. Poznatky z praxe i zo sociologických výskumov dokazujú, že socialistické krajiny dosiahli v tomto ohľade nemalé úspechy. Napriek vyše storočnému boju oficiálnych cirkví proti komunizmu sa milióny radových kresťanov aktívne zúčastňujú socialistickej revolúcie a výstavby. Rozchádzajú sa s cirkvami ako politickou autoritou a neraz aj s náboženstvom ako svetonázorom, postupne sa politicky a svetonázorovo integrujú na báze socializmu a marxizmu-leninizmu.

Ako reakcia na evidentné neúspechy tradičného antikomunizmu vzniklo — ako súčasť modernizačného úsilia kresťanstva — novým podmienkam adaptované chápanie konfrontácie kresťanstva so socializmom: tendencia zachovať kresťanstvu postavenie a funkciu vplyvného duchovno-integračného činiteľa v socialistickej, ba aj v komunistickej spoločnosti. Konkrétnym výrazom toho sú snahy o aktívnu účasť kresťanstva ako *ideológie a inštitúcií* na vývine socialistickej spoločnosti, t. j. na *processe jej systémovej integrácie*, čo, pravda, predpokladá

integrovania kresťanskej ideológie a inštitúcií *do systému a štruktúry* socialistickej spoločnosti. V dôsledku modernizačného úsilia máme teda popri tradičnom kresťanskom antikomunizme do činenia aj so snahami o revíziu marxisticko-leninského chápania vzťahu socialistickeho spoločenského systému a náboženstva, o spoločenské uplatnenie kresťanstva v podmienkach socializmu. A to za situácie, keď socialistické krajiny riešia veľmi zložité problémy svojho vývinu a keď súčasný imperializmus sa výrazne orientuje na postupnú „destabilizáciu“ socializmu pomocou ideologickej „erózie“, pri ktorej významnú úlohu má zohrať práve náboženstvo, predovšetkým kresťanstvo.

Z uvedeného vyplýva, že zvládnutie náročných úloh, spojených s ďalším budovaním socializmu a so súčasným bojom ideí, si z aktuálneho i prognostického hľadiska vyžaduje aj analýzu vzťahu medzi socialistickou spoločnosťou, procesom jej systémovej integrácie na jednej strane a náboženstvom na druhej strane, s osobitným zreteľom na modernizačné snahy kresťanstva.

Vzťah socializmu ku kresťanstvu je nepochybne tiež produktom historického vývoja. Zásadne však nie je daný *iba* historicky; najmä nie v tom zmysle [ako sa domnievajú niektorí kresťania], že by vyplýval *iba* z reminiscencií na „politické hriechy“ tradičného kresťanstva alebo z emocionálnej interpretácie úlohy oficiálnych cirkví v dejinách triednych bojov. *Primárne* je tento vzťah určený charakterom socializmu *ako systému*. Aj socializmus predstavuje celostný systém s vlastnými zákonitosťami, organickými štruktúrnymi väzbami, s vlastným ekonomickým, sociálnym, politickým a duchovným životom. V socializme ako v každom doterajšom spoločenskom systéme existujú vlastné podsystemy či čiastkové systémy a elementy, napomáhajúce vytvárať jeho štruktúru; existujú tu však aj cudzie elementy, ktoré vytváranie jeho štruktúry brzdia. Miesto a funkcie všetkých podsystemov a elementov sú objektívne určené; nemožno ich ľubovoľne preberať a kombinovať. Ich organické začlenenie do systému závisí od toho celku a jeho špecifickej štruktúry a je im podriadené. Štruktúrne a funkčné väzby jednotlivých komponentov takisto predpokladajú ich organickosť, zhodu a súlad v záujme rozvoja systému ako celku. Proces jeho integrácie napokon rovnako vyžaduje podporu vlastných a systémotvorných zložiek systému, a eliminovanie cudzích zložiek systému, ktoré vytváranie jeho štruktúry sťažujú.

S revolučnými zmenami v oblasti ekonomiky a triednej moci sa menia ostatné komponenty spoločenského systému, mimonadstavbové i nadstavbové javy. V socializme tieto procesy zasahujú oveľa väčšiu oblasť javov, čo vyplýva z podstaty socializmu ako kvalitatívne odlišného sociálneho systému. Socializmus predpokladá likvidáciu všetkých

základných elementov triedno-antagonistických spoločenských formácií vo sfére ekonomiky, politiky, práva a v ďalších oblastiach. Predpokladá celkom nové subsystémy a vlastné systémotvorné elementy, zákonite a plánovite ich buduje a rozvíja. V súvislosti s tým sa *objektívne* mení systémové zaradenie a funkcie existujúcich podsystémov a elementov predchádzajúcich sociálnych systémov. Zachovávajú sa iba tie ich komponenty, ktoré s príslušnými obsahovými zmenami budú môcť pôsobiť v súlade s podstatou socializmu (napríklad výrobné sily, výdobytky vedy a techniky, progresívne prvky kultúrneho dedičstva a i.). Komponenty, ktoré tento predpoklad nespĺňajú, okrem iného idey a s nimi späté inštitúcie a vzťahy, sú historicky nútené ustupovať novým ideám, inštitúciám a vzťahom, ktoré zodpovedajú podstate socialistického systému, potrebám rozvoja jeho štruktúry a integrácie.

Náboženstvo a špeciálne kresťanstvo mohlo prechádzať viacerými spoločensko-ekonomickými formáciami, s ktorých podmienkami bolo späté svojím vznikom, existenciou i sociálnou úlohou. Ako organický podsystém, súčasť nadstavby triedno-antagonistických spoločností, prispievalo realizáciou svojich spoločenských funkcií k upevňovaniu ich nadstavby i základne a teda k ich systémovej integrácii. Nastolenie a rozvoj socialistických výrobných a spoločenských vzťahov *od základu mení* spoločenskú pozíciu náboženstva, eliminuje jeho tradičnú sociálnu úlohu, znamená podkopanie sociálnych koreňov náboženstva s historickou perspektívou ich likvidácie. Náboženské organizácie, pozbavené vlastníctva výrobných prostriedkov a iných zdrojov ekonomickej moci, nedisponujú niekdajšími možnosťami formovania bytia ľudí; zúžili sa aj ich možnosti ideového a morálneho vplyvu na spoločenské vedomie. Pokiaľ ide o spoločenské funkcie náboženstva, práve v socializme sa vyostruje rozpor medzi mystifikovaným výkladom reality a efektívnou snahou o zmenu existenčných podmienok ľudí, medzi iluzívnou kompenzáciou sociálneho zla a revolučným a vedeckým úsilím o odstraňovanie jeho skutočných príčin. Náboženská regulácia ľudského správania presadzuje hodnotový systém, morálne normy, chápanie sociálnych vzťahov a integrovanie ľudí na základoch cudzích socialistickému chápaniu. Náboženstvo pomáha udržiavať historicky prežitú svetonázorovú prístupu a sociálne postoje ľudí, ako aj ich diferenciaciu podľa treforadých, partikularistických konfesionálnych hľadísk.

V podmienkach socializmu náboženstvo teda nie je 'späté so základnými charakteristikami jeho systému, s jeho podstatou a štruktúrou, s jeho rozhodujúcimi a rozvíjajúcimi sa stránkami. Naopak, stráca spojenie s najrozmanitejšími oblasťami spoločenského života, štruktúrne a funkčné väzby s podsystémami socializmu, samo prestáva byť organickým spoločenským podsystémom, stáva sa systémovo neorganickým, cudzím prvkom. Náboženská ideológia, inštitúcie a vzťahy objektívne pôsobia protisystémovo, v rozpore s potrebami a tendenciami vývinu socialistického systému i rozvoja osobnosti jeho príslušníkov. Voči socia-

listickému systému náboženstvo nielen stráca funkčný, štruktúro-
tvorný charakter a spoločensko-integračný význam, ale funguje *jed-
noznačne ako protiintegračný, dezintegračný faktor*.

Kresťanstvo ako ideológia a inštitúcie — historicky podmienený
a sociálne funkčný element predsocialistických systémov — stráca v so-
cializme svoje opodstatnenie; vylučuje sa objektívne s jeho podstatou,
úlohami a cieľmi; vypadáva z jeho systému, ako prežitok sa stáva brzdou
rozvoja socializmu, prekážkou jeho integrácie, prostriedkom jeho dezin-
tegrácie: či už vo forme klerikálno-antikomunistickej aktivity alebo ako
spoločensky rozšírená, nesocialistická, protimarxistická svetonázorová
sústava. Kresťanská ideológia a jej inštitucionálni nositelia nemôžu na-
priek „modernizácii“ ani integrovať do socialistického systému, ani prí-
spievať k jeho integrácii.

Pokiaľ potom ide o spomenutú tendenciu istých kresťanských kru-
hov, jej faktickým — a niekedy viac-menej deklarovaným — cieľom
je integrovaním, prípadne znovuintegrovaním časti obyvateľstva na zá-
klade náboženskej ideológie *narušovať a napokon znemožniť* proces
ideologickej a systémovej integrácie socialistickej spoločnosti, v koneč-
ných dôsledkoch *napomáhať pokusy o systémovú destabilizáciu a dezin-
tegráciu socializmu* v konkrétnych krajinách i svetovej socialistickej
sústavy ako celku. V tomto zmysle figuruje a funguje kresťanská ideoló-
gia a inštitúcie v antikomunistických plánoch i snahách súčasného
imperializmu a svetových centier kresťanstva. Konkrétne prejavy i dô-
sledky toho ukázali udalosti v ČSSR v krízovom období koncom šesťde-
siatych rokov; v poslednom čase to obzvlášť výrazne dokazuje situácia
v Poľskej ľudovej republike.

Marxisticko-leninské systémové, konkrétne-historické a triedne chá-
panie spoločnosti má osobitný význam pri objasňovaní systémového
a funkčného vzťahu náboženstva a jednotlivých spoločenských poriad-
kov. Jeho pomocou možno na jednej strane pochopiť príčiny vzniku
a vývinu, zmien a striedania rozličných foriem náboženstva, uplatnenia,
charakteru a dosahu jeho sociálnych funkcií v predchádzajúcich spoloč-
nostiach. Na druhej strane možno ukázať dôsledky, ktoré pre systémové
postavenie a sociálne funkcie náboženstva objektívne vyplývajú z revo-
lučných socialistických premien a tým pre vzájomný vzťah socializmu
a náboženstva. To umožní objektívne zhodnotiť kresťanské modernizačné
úsilie o systémové a funkčné, najmä integračné uplatnenie náboženstva
v socialistickej spoločnosti a formulovať aktuálne problémy a úlohy roz-
vinutej socialistickej spoločnosti v oblasti kritiky náboženstva a v pro-
cese politickej a svetonázorovej integrácie radových veriacich na báze
socializmu a marxizmu-leninizmu.

Sociologické ozrejenie systémovej disfunkčnosti náboženskej ideo-
lógie, inštitúcií a vzťahov v podmienkach socializmu umožňuje prehliť,

aktualizovať a zefektívniť marxisticko-leninskú kritiku náboženstva, zameranú neraz prevažne na oblasť politiky, histórie a filozofie. Predovšetkým však analýza takých otázok, akou je socialistická politická a svetonázorová integrácia radových veriacich, môže prispieť k rozpracovaniu systému vedeckého riadenia rozvoja socialistickej spoločnosti. Možno konštatovať, že vo vyspelých socialistických krajinách, medzi nimi aj v Československu, systémová integrácia spoločnosti a v jej rámci socialistická integrácia radových kresťanov sa rozvíja v zásade ako organický, kontinuálny a prehlbujúci sa proces. Výstavba rozvinutého socializmu, súčasný boj ideológií a modernizované formy aktivity kresťanstva vyžadujú ďalej dôsledne uplatňovať osvedčené prostriedky integračného pôsobenia. V záujme stupňovania vedeckosti a efektívnosti riadenia spoločenských procesov však treba oveľa intenzívnejšie využívať imanentné sily a špecifické potencie socializmu pri rozvíjaní systémovej integrácie spoločnosti a socialistickej integrácie širokých vrstiev obyvateľstva, vrátane radových veriacich. To zároveň najlepšie umožní ďalej neutralizovať a eliminovať opačné tendencie, kresťanské i mimokresťanské, usilujúce sa zneužívať náboženské cítenie ľudí na „eróziu“ a „destabilizáciu“ socializmu.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД В МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКОЙ СОЦИОЛОГИИ РЕЛИГИИ

Богумир Квасниčka

В статье исследуются возможности, способы и значение применения системного подхода в области марксистско-ленинской социологии религии. Конкретно речь идет об отношении между социализмом как общественной системой и религией.

Автор показывает, как религия теряет по отношению к социалистической системе функциональный, структурнообразовательный характер и общественно-интегративное значение и однозначно функционирует в качестве дезинтегративного фактора.

DER SYSTEMZUGANG IN DER MARXISTISCH-LENINISTISCHEN RELIGIONSSOZIOLOGIE

Bohumír Kvasnička

Im Aufsatz werden Möglichkeiten, Weisen und Bedeutung der Applikation des Systemzuganges im Bereich der marxistisch-leninistischen Religionssoziologie untersucht. Konkret geht es um die Beziehung zwischen Sozialismus als Gesellschaftssystem und Religion.

Der Vf. zeigt auf, wie die Religion gegenüber dem sozialistischen System den funktionellen, strukturbildenden Charakter sowie die gesellschaftlich-integrative Bedeutung verliert und eindeutig als antiintegrativer, desintegrativer Faktor funktioniert.